

پدیدهٔ دخانیات
از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی

غلامرضا فخر

ولی‌الله ملکوتی‌فر

اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی سبزوار

سرشناسه: فخر، امیرغلامرضا، ۱۳۵۰/ملکوتی‌فر، ولی‌الله، ۱۳۴۱.
 عنوان و نام پدیدآور: پدیده‌ی بخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی.
 مشخصات نشر: سبزوار، بیهق، ۱۳۸۷.
 مشخصات ظاهری: ۹۸ ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۸۱-۱۲-۹
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.
 موضوع: بخانیات — اثر فیزیولوژی.
 موضوع: بخانیات — (فقه)
 موضوع: بخانیات — اعتیاد — مسائل متفرقه.
 رده‌بندی کنکرت: ۱۳۸۷ پ ۳ ف / RC ۵۶۷
 رده‌بندی دیویی: ۶۱۳/۸۳.
 شماره‌ی کتابشناسی ملی: ۱۲۹۴۹۸.

کتاب:	پدیده‌ی بخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی
تألیف:	دکتر امیر غلامرضا فخر - دکتر ولی‌الله ملکوتی‌فر
ناشر:	انتشارات بیهق
لیتوگرافی و امور فنی چاپ:	انستگاه فردوسی مشهد
قطع:	رقعی
تویت:	اول ۱۳۸۷
تیراژ:	۱۰۰۰
صفحات:	۹۸
تایپ و صفحه‌آرایی:	تکا کامپیوتر / ۱۹-۲۲۴۴-۰۵۷۱
طرح جلد:	مصطفی‌عابد / روشنگری‌پور
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۲۳۸۱-۱۲-۹
قیمت:	۱۸۰۰ تومان

مرکز بخش

سبزوار: خیابان کاشفی شمالی، پاساژ ارم، طبقه‌ی همکف، راهرو شمالی،

انتشارات بیهق، تلفن: ۰۵۷۱-۲۲۲۷۴۵۹

فهرست مطالب

۱. اهداف
۲. مقدمه مؤلف
۳. تعریف لغوی دخانیات
۴. پیشینه تاریخی دخانیات و کیفیت پیدایش آن
۵. ضررها و پیامدهای استعمال دخانیات
۶. دخانیات از نظر عقل سلیم
۷. سخن پزشکان
۸. آیا کسی استعمال دخانیات را مباح شمرده است؟
۹. ضررهای دینی دخانیات
۱۰. تأثیر دخانیات بر سلامت عمومی
۱۱. بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات
۱۲. تأثیر دخانیات بر کودکان و افراد غیرسیگاری
۱۳. کشمکش میان سیگاری و غیرسیگاری
۱۴. خطرات دخانیات و راه‌های مقابله با آن
۱۵. سخن آخر
۱۶. فتاوی مراجع عظام درباره استعمال دخانیات
۱۷. ادله و مدارک حرمت دخانیات
۱۸. معنای لغوی ضرر و اضرار
۱۹. چرا استعمال دخانیات منع شده است؟

به نام خدا

در تابستان ۱۳۸۴ که جهت عمره مفرده در سمت خادم‌المعتمرین سعادت تشرف به سرزمین وحی را پیدا کرده بودم بخشی از اوقات فراغت را در کتابخانه‌های داخلی مسجدالنبی (مکتبه عمرو عثمان) و کتابخانه ملک عبدالعزیز در سمت غرب حرم مطهر سیر می‌کردم و در مکه مکرمه نیز از کتابخانه کوچکی که در مولدالنبی صلوات الله علیه بنا کرده‌اند استفاده می‌کردم.

در یکی از روزها کتابی کوچک به نام «ظاهرة التدخين بين الطب و الدين» اثر احمد عبدالله القحطانی توجه مرا به خود جلب کرد. تورقی زدم و نسخه‌ای از آن تهیه کردم به این امید که شاید با ترجمه این کتاب بتوانیم گامی هر چند اندک در راه مبارزه با دخانیات این سوغات شوم استعمار که متأسفانه همه ساله جان میلیون‌ها انسان را در جهان می‌گیرد برداریم.

۸ پدیده سخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی

در فکر ترجمه کتاب بودم که با دوست فاضل و ارجمندم جناب آقای دکتر فخر مسأله را مطرح کردم ایشان کریمانه متقبل این زحمت شدند و انصافاً به خوبی از عهده این کار برآمدند.

روایاتی که نویسنده کتاب به آنها استناد کرده بود مستند نبود که این کار با رجوع به مجامع حدیثی اهل سنت و شیعه انجام شد تا بر غنای مطالب افزوده شود.

از آنجا که کتاب حاوی فتاوی اهل سنت است در خاتمه به برخی از نظریات فقهای شیعه اشاره شده ادله آن از کتاب و عترت استخراج شده است.

واضح است که این نوشتار از خطا و نقص خالی نیست که گفته‌اند: «الانسان محل السهو و النسیان».

امید است که خوانندگان محترم ما را از لغزش‌ها و اشتباهاتی که در اثناء مطالعه به آن برمی‌خورند آگاه سازند.

غلامرضا فخر

ولی‌الله ملکوتی‌فر

اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی سبزوار

اهداء

این کتاب تقدیم می‌گردد به هر مسلمانی که نفس شیطانی‌اش وی را فریفته تا در اثر تقلید کورکورانه از دیگران در دام اعتیاد به دخانیات بیافتد و سرمایه‌اش را صرف خرید پاکت‌های سیگار کند و آنها را آتش بزند و در هوا دود کند، دودی که در حلق و سینه و خونس رسوبانی بر جای می‌نهد که سلامتی‌اش را به خطر می‌اندازد و برای جسمش انواع دردها و بیماری‌ها را به ارمغان می‌آورد.

این «پند و اندرز» را تقدیم می‌کنیم به هر مسلمانی که سیگار یا غلیان می‌کشد و یا به هر شکل و هر نوعی با دود سر و کار دارد، این کتاب همچون دوست امین و صادقی است که فرد را یاری می‌کند تا از دره‌های هولناک بدبختی و تیره‌روزی و بیماری، که دخانیات مسبب آنهاست، رهایی یابد و بعد از آن بداند که دخانیات دشمنی پست و

۱۰ پدیدهٔ دخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی

فرومایه است و همان‌گونه که از بیماری‌های کشنده یا مرگ ناگهانی گریزان است، از آن بگریزد.

آنچه ما را به نگارش این «پند و نصیحت» واداشت، نخست فرمودهٔ حضرت حق در قرآن کریم که می‌فرماید: «ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنه»^۱ «ای پیامبر، مردم را با حکمت و پند نکو به راه پروردگارت دعوت کن». و دیگر فرمودهٔ حضرت محمد مصطفی (ص) است، آنجایی که می‌فرماید: «الدین نصیحة» «دین چیزی جز پند و اندرز نیست». خاتم رسل (ص) این جمله را سه مرتبه تکرار فرمودند تا آنجا که اصحاب گفتند: ای پیامبر خدا، برای که؟ و حضرت فرمود: برای خدا و کتاب و پیامبرش و پیشوایان مسلمانان و عامه آنهاست.

مقدمه مؤلف

حمد و ستایش تنها از آن پروردگار عالمیان است، و درود و سلام بر پیامبران حضرت محمد مصطفی (ص)، شریف‌ترین پیغامبران و آخرین فرستاده الهی، و خاندان و یاران وی باد.

آری! خداوند انسان را آفرید و او را به عقلی آراست که وی را به نیکی رهنمون می‌سازد و او را جانشین خویش در زمین قرار داد تا در جهت آبادانی آن بکوشد، چرا که انسان با این ویژگی، برترین آفریده‌هاست و خداوند می‌فرماید: «و لقد کرمنا بنی آدم و حملنا هم فی البرّ و البحر و رزقناهم من الطیبات و فضلناهم علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً»^۱ «به درستی که ما فرزندان آدم را مورد احترام و تکریم قرار دادیم و آنها را در خشکی و دریا [به وسیله اشیاء و مخلوقات] حمل کردیم و از برترین نعمت‌ها به ایشان روزی رساندیم و ایشان را بر

۱۲ پدیدهٔ سخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی

تمامی آفریده‌ها بسی رجحان دادیم». آنگاه خداوند، پیامبران هدایت‌گر و نویددهنده و بیم‌دهنده را برای هدایت بشر و بینش بخشیدن به آنها در امور دینی و دنیوی آنها فرستاد تا خداوند را که آفریدگار همه هستی است و همه کارها به سوی او باز می‌گردد، پرستش کنند، خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره و من يعمل مثقال ذرة شراً يره»^۱ «هر کس به اندازه ذره‌ای کار نیک انجام دهد پاداش آن را می‌بیند و هر کس به اندازه ذره‌ای بدی از او سر بزند سزای آن را خواهد دید» و قطعاً عقاب و ثواب نزد خدا به اندازه کارهایی است که از انسان سر زده، چرا که خداوند می‌فرماید: «کل نفس بما کسبت رهینه»^۲ «هر کسی در گرو اعمال خویش است» و نیز می‌فرماید: «لا تجزون إلّا ما کنتم تعملون»^۳ «جز به کردار خویش جزا داده نمی‌شوید».

بنابراین انسان عاقل کسی است که در کردار خویش اندیشه کند و «نفس امّاره» را کنترل نماید و بر شیطان نفس که انسان را به گناه و

۱ - الزلزله / ۸-۷.

۲ - المدثر / ۳۸.

۳ - الثعلب / ۹۰.

پدیده دخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی ۱۲

می‌دارد و گناهان را نزد وی نیکو و شیرین جلوه می‌دهد و او را از کارهای خیر باز می‌دارد، غلبه کند. الآن حالتی بدتر از وضعی که اکثر ما بدان گرفتاریم وجود ندارد، برخی از افراد به دنیا و خوشی‌های آن سرگرمند و به امر و نهی‌های الهی توجهی ندارند، در نتیجه در جرگه گناهکاران قرار می‌گیرند و شتابان دنبال شهوات و لذات خود می‌روند و خود را از لذت‌های نفسانی سیراب می‌سازند و حتی لحظه‌ای هم به فرجام گناهیانی که انجام می‌دهند نمی‌اندیشند، لذا ما بر خود لازم دیدیم که به وظیفه دینی خود عمل کنیم و این افراد را نصیحت کنیم و نسبت به آنچه از آن بی‌خبرند، آگاه سازیم و برای آنان که اعتیاد به دخانیات دارند، دلائل عقلی و نقلی از علماء و فقها و محققان علوم پزشکی ارائه دهیم؛ چرا که دخانیات عادت زشت و ناپسند است که این افراد، بدون آگاهی بر پیامدها و خطرات آن بر خود به عنوان فرد جامعه و نیز بر کل جامعه اسلامی، دچار آن شده‌اند.

گر چه پدیده دخانیات از آن مواردی که در قرآن کریم و سنت پیامبر(ص) به صورت صریح و روشن بیان شده، نیست اما باید دانست که این پدیده در ضمن مواردی جای می‌گیرد که به صورت اجمالی و

۱۴ پدیدهٔ دخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی

کلی بیان شده؛ یعنی محرّمات عامّه و کارهای ناپسندی که خداوند ما را از آنها نهی کرده شامل این پدیده هم می‌شود.

نویسنده در این کتاب برای همکیشان مسلمان خود توضیح خواهد داد که چگونه دخانیات به دین و جسم و مال انسان ضرر می‌رساند و وی را اسیر هوای نفس و شیطان می‌گرداند و باعث عصیان در برابر پروردگار و مخالفت با سنت پیامبرش (ص) می‌شود.

از نظر ما «دخانیات» یک بیماری است که دامن افراد و جوامع بشری را می‌گیرد بنابراین بر مسؤولان و سردمداران کشورها لازم است که این بیماری را با تدبیر و اندیشه درمان کنند و در این راه از تمامی دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله اندیشمندان و افراد برجسته کمک بگیرند و نیز از تمامی وسائل تبلیغاتی اعم از نوشتاری و دیداری و شنیداری، برای بیان عواقب و خطرهای ناشی از آن، سود جویند.

علاوه بر این ما از صاحب‌نظران علم پزشکی، روانشناسان و اساتید دانشگاه دعوت می‌کنیم که با برگزاری سمینارها و همایش‌ها علمی با محوریت این موضوع، در درمان این بیماری مزمّن بکوشند، بیماری که هر لحظه تندتر به سراغ ما می‌آید و نعمت بزرگ سلامتی و عقل ما را تباه می‌سازد.

پدیده دخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی ۱۵

مسئولیت دولتمردان در ریشه‌کنی پدیده دخانیات از رهگذر کلام رسول خدا(ص) به دست می‌آید آنجا که می‌فرماید: «کلکم راع و کلکم مسوولٌ عن رعیتة» «همه شما مسوول و سرپرستید و همه شما در مورد رعایا و فرودستان خود سؤال خواهید شد.»

از طرف دیگر، وظیفه پدر و مادری ایجاب می‌کند که از فرزندانمان محافظت کنیم و آنها را از تقلید کورکورانه زیان‌آور برحذر داریم و از جسم خود مراقبت کنیم و به دست خود آن را نابود نسازیم و نیز از سرمایه و ثروت خود نگهداری کنیم و با اراده و اختیار خود آتش سیگار و مواد مخدر را در آن نیفکنیم.

این در حالی است که پزشکان نیز شخص معتاد به دخانیات را فردی بیمار به شمار می‌آورند که برای درمان وی باید رفتاری خوب و ملایمت‌آمیز با وی داشت تا اثرات این عادت ناپسند از وجودش رخت ببرند و بهبود یابد و به عبادت و عمران پردازد و در ساختار جامعه اسلامی سالم و خالی از مفاسد و بیماری‌ها همچون خستی سالم باشد، زیرا که بیماری‌ها و مفاسد جامعه به دین آسیب می‌رساند و به دشمنان فرصت می‌دهد که به جامعه ضربه وارد کنند و با دروغ‌پراکنی‌ها و

افکار و اندیشه‌های گمراه‌کننده‌شان که حدّ و مرزی هم ندارد آن را به نابودی بکشانند.

ما در این برهه از تاریخمان، از همه بیشتر نیازمندیم که انسانی مسلمان بر طبق معیارها و ارزش‌های تربیتی اسلام و الگوهای الهی بسازیم، الگوهایی که خواستار آنند که انسان مسلمان در برابر عالمیان عزیز و سربلند باشد، چنان‌که خداوند می‌فرماید: «کنتم خیر أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ»^۱ «شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده‌اید، به کار پسندیده فرمان می‌دهید و از کار ناپسند باز می‌دارید و به خدا ایمان دارید».

حمد و ستایش بیکران از آن خداوندی است که ما را به راه راست رهنمون ساخت و اگر هدایت خدایی نبود ما هدایت نمی‌شدیم. از او به بزرگی و عزّت مقامش می‌خواهیم که ما را به وسیلهٔ دینش سود رساند و سبب خیر رساندن به بندگانش گرداند که او بهترین پروردگار و یاری‌دهنده است.

پدیدهٔ سخانیات از منظر علم پزشکی و فقه اسلامی ۱۷

«رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ»^۱ «پروردگارا! پس از آن که ما را هدایت فرمودی، دل‌هایمان را از مسیر هدایت منحرف مساز، و از جانب خود رحمتی بر ما ارزانی دار، که تنها تو بخشایشگری.»

«مؤلف»